

Lokalkirke- og Museumforening

Nyt om Gammelt

Nr. 45 november 2013

Den mandag Højlundgård blev skudt i brand

Tekst N.M. Schaiffel-Nielsen

Højlundgård, med postadressen Hærvejen 35, som den så ud den 5. december 1943 da Stellvertretende Bauurat Hermann Süling fotograferede den.

Randbøl Sogns Lokalkirke får jævnligt besøg af mennesker, som på én eller anden måde har tilknytning til sognet. De kommer som regel for at få opklaret noget i en fjern fortid, eller som i denne historie, ikke helt så fjern tid, hvor der stadig lever mennesker, der kan bidrage til at fortælle om den dramatiske tid fra 1943 til 1945, hvor Fliegerhorst Vandel, eller Vandel Flyveplads blev opført af den tyske besættelsesmagt.

Denne historie er fortalt af Else Bruun-Petersen, født Rasch, Aabenraa, og Rasmus Tranholm, Billund, tidligere Randbøldal.

En mandag eftermiddag i slutningen af april 1945 lå Else, dengang seks år gammel, hendes lillesøster Gerda og deres lillebror Hans og sov i et værelse i Højlundgård. Værelset lå i den længe, der vendte ud mod Hærvejen. Som Else husker det, var det et interimistisk

Ifølge Rasmus Tranholms forklaring om bemanningen af det angribende fly, må det have været en En Royal Air Force de Havilland Mosquito jager fotograferet direkte forfra, hvor man ser flyets 20 fire mm maskinkanoner øverst på flyets næse. Nederst de fire 7 mm

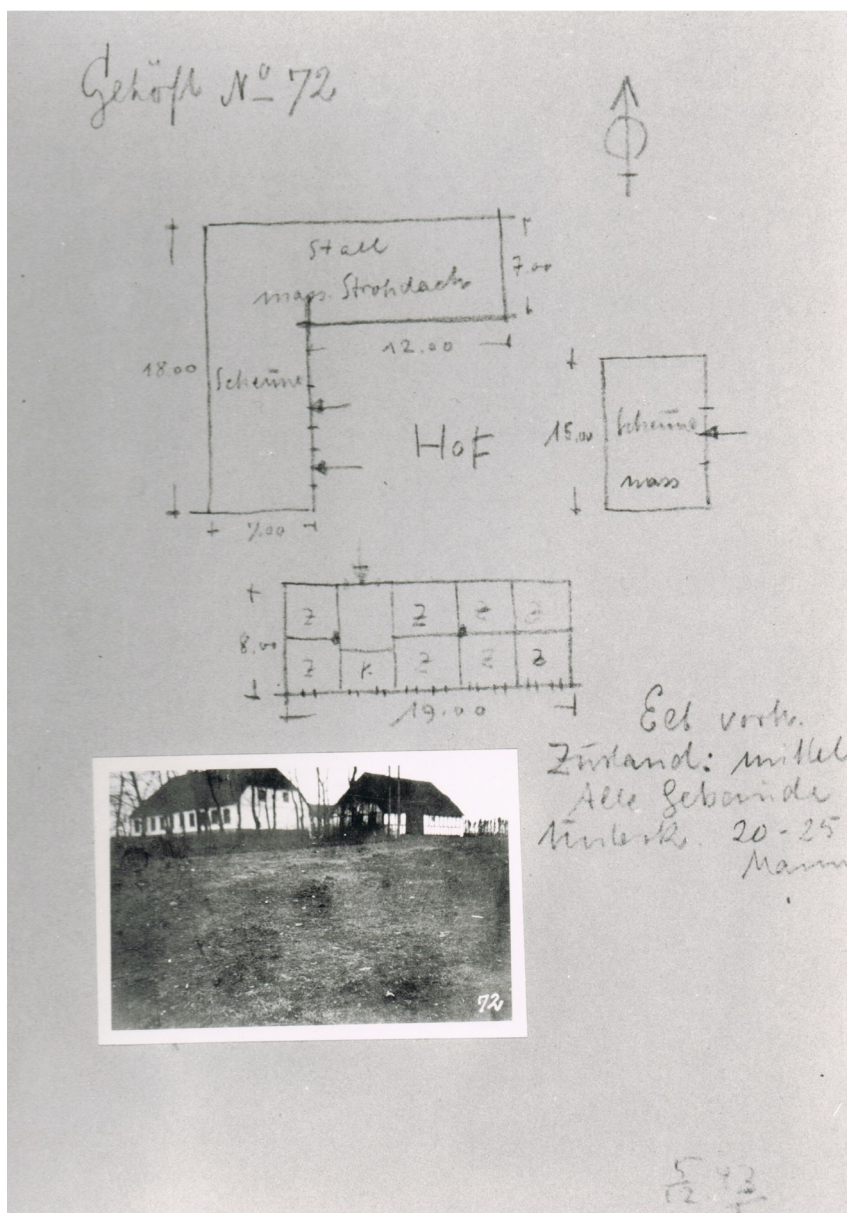
værelse indrettet i enden af stal-

den.

Pludselig brager en række sporprojektiler gennem væggen. De to piger blev så bange, at de løb ud i gården, men glemte at få lillebror Hans med ud. Else fortæller at en dame, der skulle holde øje med børnene, befandt sig i stuehuset. Hun kom løbende over gårdspladsen og ind i værelset og fik Hans ud inden ilden fik alt for godt fat. Else fortæller at grunden til at hun og hendes familie boede på gården var, -Vi var så fattige, at vi kun havde råd til det ene værelse. Da angrebet fandt sted, var faderen Kornelius Rasch og hans kone Bodil taget ned på Randbøldal Kro sammen med Steffan Hvid, der formodes at være forpagteren af gården, og hans kone.

Lavangreb

Lavangrebet på gården begyndte som nævnt sidst på eftermiddagen en mandag sidst i april.

Hermann Sülings skitse, der viser bygningernes placering i december 1943.

Rasmus Tranholm og hans to søskende havde været til efterkonfirmation hos en kusine i Store Lihme. De er på vej hjem ad Lihmevej gennem skoven ved Skovgård på Rodalvej, da der pludselig kommer et jagerfly farende hen langs skoven i meget lav højde. - Da jeg fik øje på ham, jog jeg mine søskende ned bag diget i skovkanten, fortæller Rasmus, -Han kom så lavt, at vi kunne se piloterne, og vi var rigtig bange! Eftersom Rasmus kunne se to i cockpittet, kan man gætte på, om der var tale om en de Havilland Mosquito jager fra Royal Air Force. Rasmus fortæller, at han kunne

høre jageren skyde, men kunne ikke se på hvad, men kort efter angrebet kunne han se røgen stige op fra branden.

For Else og hendes søskende var oplevelsen den, at pludselig hamrede et antal lysspor granater ind gennem værelset, hvor hun og hendes søskende lå i deres senge. -Min søster og jeg blev så bange, at vi styrtede ud af værelser, og glemte vores lillebror. Damen, der skulle se efter os, kom løbende fra stuehuset og ind i værelset, her fik hun reddet lillebror Hans ud, inden branden udviklede sig. Det gjorde branden, resultatet af angrebet var, at begge udlænger til gården

brændte ned. Man kan undre sig over, at jageren beskød gården, da den ikke udgjorde et militært mål.

Rasmus Tranholm fortæller, at man i Randbøldal tydeligt kunne høre, at antiluftskytset på Fliegerhorst Vandel var i aktion.

Hvorfor angreb?

Det forekommer noget af en gåde, hvorfor et lavtgående jagerfly skulle angribe en forholdsvis lille gård. Der kan måske ligge en forklaring i, at Fritz Clausen, praktiserende læge i Aabenraa og Bov, fra 1933 til 1944 partifører for Danmarks Nationalsocialistiske Parti og medlem af Folketinget, en tid boede på Højlundgård. Det er rent gæt, men det vides, at den danske Modstandsbevægelse rapporterede til England om forholdene på og omkring Fliegerhorst Vandel, derfor er det ikke utænkeligt, at man også har fortalt om Fritz Clausens bopæl i området. Forholdene omkring Fritz Clausen skærpedes også af, at han drev en ret omfattende fabrikation af de såkaldte "Clausensten", der blev brugt af tyskerne til at fundere midlertidige veje samt indkørsler til de 27 store flyverskjul, der blev anlagt fra Randbøl til Almstok. Hvis det have været meningen at få ram på Fritz Clausen ved at skyde stuehuset i brand, så trykkede piloten på aftrækkeren et millisekund for sent, da det blev stalden han ramte.

Besættelsen.

Da den tyske besættelsesmagt havde besluttet at opføre Fliegerhorst (flyvestation) Vandel, sendte man allerede i efteråret 1943 Stellvertretende Baurat (Vicebygningsinspektør), Hermann Suling til Randbøl Sogn for at kortlægge og beskrive de ejendomme der skulle beslaglægges til formålet. Om det skriver Frank Laursen (LAU):

Højlundgaard lå i betænkelig nærhed af den kommende tyske militære flyveplads i Vandel, Fliegerhorst Vandel kaldet, da denne blev planlagt i efteråret 1943.

Randbøl Hedes freder - William Ejner Berthelsen

- Og om jagten på Berthelsens forsvundne foto-skat

Af biolog og naturvejleder Peer Høgsberg

Forkæmperen for fredningen af Randbøl Hede, amatørfotografen og tandlægen, William Ejner Berthelsen.

I år er det 50 år, siden William Ejner Berthelsen døde. Han er den enkelte person, der gjorde mest for at Randbøl Hede blev fredet i 1933, og dermed at den ikke er endt som en majsmark i Jylland i 2013.

William Ejner Berthelsen er født i Horsens den 18. februar 1888 for 125 år siden.

Han blev uddannet tandlæge og virkede som tandlæge i Vejle 1917-1950. William Ejner Berthelsen var gift med en kollega, tandlæge Else Berthelsen. De var bosat i Vejle; men overtog som sommerbolig kunstmaler Mårtens' hus på Frederikshåbvej 48 lidt syd for landsbyen Frederikshåb i kanten af Randbøl Hede. Her boede de om sommeren med en enestående skøn udsigt til solnedgangen over flyvesandsklitterne Staldbakkerne og den markante østligste 18 m høje flyvesandsklit, Stoltenbjerg.

Fotografen Berthelsen

I sin fritid var han uhyre alsidig i sine interesser og beskæftigede sig

blandt andet med fotografering, især i

Vejle-området. Han var en god fotograf og tog et utal af landskabs- og naturfotos på Vejle-Egnen. William Ejner Berthelsen var medlem af bestyrelsen for Danmarks Naturfredningsforening, Vejle. afd. fra 1927. Ud over fredningen af Randbøl Hede var han også med til at frede Hærvejen ved Tinnet og med til at frilægge Jellinge-højene for bebyggelse.

Berthelsen leverede mange landskabs- og naturbilleder til Danmarks Naturfredningsforenings årbog. Det betød, at andre fik øje på fotografen Berthelsen. I 1929 leverede han således billeder til digteren Johannes V. Jensens Danmarksbog. På Vejle Museum ligger et brev fra digteren med denne tekst:

Randbøl Hede

William Ejner Berthelsen stiftede i 1926 "Selskabet til Randbøl Hedes bevarelse" sammen med kunstmaler Mårtens og lærer Rasmus Mortensen fra Lindeballe. Blandt selskabets mere prominente medlemmer talte blandt andet digteren Jeppe Aakjær.

I 1930'erne skrev tegneren og forfatteren Archton Friis sit store værk "De Jyders Land" og besøgte på sine jyske rejser i 1931 Randbøl-egnen, hvor han bl.a. var gæst hos Berthelsens, med William Ejner Berthelsen som lokal rejsefører.

Det var lidt tidligt at ønske tillykke. Fredningen af Randbøl Hede gik først helt i orden 1933 efter en del tovtrækkeri med et vrangvilligt Ribe Amt, hvor den Vejlelensiske amtmand spillede rollen som problemløser.

Sidst i 1930'erne gennemtravede Berthelsen Vejle Ådal og fandt mindst 54 stenalderbopladser fra

jægerstenalderen. Det beskrev han i Vejle Amts Aarbog fra 1938.

Han opererede med en såkaldt "Gudenå-kultur", som man nu er gået væk fra; men han var dengang fuldstændig i tråd med tidens førende arkæologer. Man kan stadig gå ud til Berthelsens angivne bopladser og i muldvarpeskud der finde flinteafslag med tydelige slagbuler og hvidkrakeleret ildskørnet flint.

Beslaglagt af tyskerne

Huset på Frederikshåbvej blev beslaglagt af tyskerne 1943 - 1945 under opførelse af Vandel Flyveplads og Jägerplatz Fitting. Her gik muligvis en stor del af Berthelsens fotoskat tabt. Lørdag den 15. november 2006 talte jeg med tidligere skovfoged Peter Hammer (92 år), Thorgunnsmindevej 15, Frederikshåb. Han fortalte, at

WEB'fotos i form af glasplader var gået tabt under 2. verdenskrig. Og det kan jo være rigtigt, hvis det er fotos og ikke glasnegativer, vi har fundet i de - muligvis - to depoter. Han fortalte også, at en jor-demodertaske med Berthelsens papirer vedrørende Randbøl Hedes fredning var blevet afleveret til Museet i Randbøl. Den kan være gået tabt under 2. Verdenskrig, da Vandel Museum blev flyttet til et meget uhensigtsmæssigt depot i Lindeballe Teglovn.

Fotos på Vejle Museum

Fotos hos Danmarks Naturfredningsforening

Fotos på Den sorte Diamant.

Andre, der kender fotos fra Berthelsen

Begravet i heden

Fæ dør, frænder dør. Et ved jeg som aldrig dør: Dommen over dødsmands dåd

William Ejner Berthelsen døde den 8. juni 1963, 75 år gammel.

For 50 år siden. Han blev senere, sammen med sin senere afdøde hustru, gravsat i urner i en lille hedehøj syd for Mårtens' (og Berthelsens) hus øst for Frederikshåbvej med en stor udsigt mod vest mod Stoltenbjerg, Randbøl Hedes vartegn. De ligger i den lille høj, der kun kan skelnes fra de omgivende lynggroede sandknolde på en krans af grå diskrete marksten

rundt om højen. Vi har, takket være især hans virke, stadig bevaret en del af Randbøl Hedes tidligere storhed, Hærvejsstrøget omkring Gudenåens og Skjernåens kilder ved Tinneth. Og Jellingemonumenterne. Han var her, og han gjorde en forskel.

Kilder:

VAA 1938

Stenalderbopladser i Vejleaa-dalen

VAA 1963 Nekrolog

DN-årsskrifter

Berthelsen, William (1927) Selskabet til Randbøl Hedes bevarelse i Dansk Naturfredning side 73 -74

Valløe, Knud (1931) Redegørelse for Randbøl Hedes fredning i Dansk Naturfredning 1030-1931, side 61

Nekrolog i VAA 1963, side 149-150 over William Einer Berthelsen

Stenalderbopladser i Sønderkær i Vejle Ådal

Artikler i Vejle Amts Aarbog VAA

Besøg på Egnsmuseum og lokalarkivet

Tekst og billeder N.M. Schaiffel-Nielsen

Fra venstre kustode Erik Andersen, Axel Degn Johansson og Ole Tillan, der ser på billeder fra Fliegerhorst Vandel under besættelsen.

Torsdag den 11. oktober havde Egnsmuseum, Bunkermuseum og Randbøl Sogns Lokalarkiv besøg fra Sjælland. Ole Tillan var i Vandel for at gense det propelblad han hentede oppe ved Høgsholtgård den 29. august 1944, altså for mere end 69 år siden. Sidst han så

propellen var i 1983, hvor han dengang mente, at propelbladet burde ligge eller stå på gravstedet for de fem faldne flyvere på Randbøl Kirkegård. Efter at have set, hvorledes den salte danske luft havde fået en vinge fra et F-104 fly, udstillet ved Bunkermuseum, til

at korrodere, var han enig i, at propelbladet burde blive stående i Bunkermuseum, som havde lånt det af Egnsmuseum.

Ulvehøjgård

Axel Degn Johansen, der bor i Lundby på Sjælland var sammen

Ole Tillan ved propelbladet han hentede på marken ved Høgsholtgård den 29. august 1944.

med Ole Tillan draget til Vandel for at besøge pensioneret seniorsergent og gårdshistoriker, Frank Laursen, LAU. Axel har hjulpet LAUU med at få afklaret navnet på den gård, hvor han i sin tjenestetid havde garage for Artilleriflyverbatteriets vognpark. Axel Degn tilbragte nogle år af sin barndom på gården. Han er ivrig amatørarkæolog og kunne blandt andet fortælle, at der øst for gården ligge en bronzealderhøj kaldet Ulvehøj.

Egns museets udstilling af stenalderredskaber havde Axels Degns store interesse, desværre måtte man fortælle ham, at der ikke fandtes optegnelser over fundsteder, og at museets stifter Mogens Jensen også købte oldsager, som han kaldte dem, hvorfor stenene meget vel kunne være fundet ved Vorbasse.

Bunkermuseet

Besøget på Bunkermuseet blev en oplevelse for de to, ikke mindst fordi Erik Andersen, som er medstifter af museet og en meget vidende kustode kunne fortælle de om alle de udstillede uniformer, våben og tysk militær udrustning. For Ole Tillan var gensynet med propelbladet det der optog ham mest.

Ligger der en gravhøj sydvest for Randbøl Kirke?

Tekst og billede M. Schaiffel-Nielsen

Her er den forhøjning, der har sat tankerne i gang.

Er det en bronzealderhøj, der anes på maken sydvest for Randbøl Kirke? Ingen arkæologer har indtil nu hjort sig tanke i den retning. Men det kunne være interessant at fo det udundersøgt.

Randbøl. Når man kommer kørende fra Vandel mod Randbøl, slår vejen et ret skarpt sving rundt om kirkegårdsmuren lige før Hærvejen. Hvornår vejen er blevet ført den vej forbi Randbøl Kirke, vides ikke, men vejen gik tidligere mellem gården nord for kirkegårdsdiget og må på et tidspunkt være blevet flyttet.

Lige før man når det sydvestligste hjørne af kirkegårdsdiget, kan man inde på marken se en forhøjning, der minder ganske meget om en

lav bronzealderhøj. Stedet er aldrig blevet undersøgt, og måske er det bare en løs tanke. Ind mod det sydvestlige hjørne af kirkegårdsdiget hæver terrænet sig ganske meget. Man kan ikke udelade tanken om, at da vejen blev anlagt, blev der fjernet en mindre bronzealderhøj. Der foreligger ingen beretninger om fund i forbindelse med omlægningen af vejen, ligesom tegninger og en eventuel tilladelse til at omlægge vejen heller ikke har kunnet findes.

Kommende arrangementer

Den 7. november er der håndarbejdet dag både på Egns museet i Vandel fra klokken 10 til 16 og på Randbøldal-Museet fra klokken 10 til 17.

Til næste år, i uge 14, lørdag den 5. april, er der genbrugsmarked på Randbøldal-Museet, det sker i samarbejde med Fest- og Kulturugen i Egtved og omegn.

Genstande til genbrugsmarkedet kan afleveres på Randbøldal-Museet i åbningstiden. På onsdage i ulige uger fra klokken 15-21. På Egns museet kan man aflevere ting på torsdage mellem klokken

Møde med museumsbestyrelsen

Tekst og billede N.M. Schaiffel-Nielsen

Bagerst fra v, er forvalter, Arne Løvlund, arkæolog, Steen Rosenvinge Lundbye, museumschef Ove Sørensen. Forrest, inspektør og teamleder, Trine Grøne og forvalter og kustiode ved Randbøldal Palle Overgaard Pedersen.

Randbøldal-Museet den 23. september 2013. Husværten for Egnsmuseet i Vandel og Randbøldal-Museet, forvalter og husvært, Palle Overgaard Pedersen havde indkaldt til kvartalsmødet på Randbøldal-Museet. I mødet deltog museumschef, Ove Sørensen, inspektør i nyere tid, Steen Rosenvinge Lundbye, inspektør og teamleder, Trine Grøne og forvalter, Arne Løvlund.

Det lyder som et større opbud, men det er så at sige et samarbejds møde, hvor museumsforeningen har lejlighed til at fremkomme med sine synspunkter og ledelsen kan redegøre for planer og aktiviteter i det kommende kvartal.

Planlægger for fire år

Ove Sørensen redegjorde for de planer, der skal udarbejdes for de kommende fire år. Her skal man dokumentere over for Kulturarvsstyrelsen

og Vejle Kommune, som er de to økonomiske bidragsydere, der gerne vil vide, hvad de får for deres penge. Den 10. december kommer der en gruppe på besøg, som så at sige skal gå Vejle-Museerne efter i sømmene for at se, om man lever op til forskning og formidling. Med hensyn til besøgstallet i Randbøldal kan man konstatere, at der indtil nu i år har været 6.700 besøgende. Sammenligningen er sidste års besøgstal, som var 4.471, altså en betydelig fremgang. Måske skal det ses i sammenhæng med, at der er kommet gratis adgang. Noget der fortsætter i 2014.

Husværten Palle

Ansættelsen af Palle Overgaard Pedersen, tømrer af uddannelse, har været et løft rang for Randbøldal-Museet. Palle sagde i sin evaluering, at han fandt opgaven spændende og udfordrende. Han havde en opfattelse

af, at de besøgende havde været tilfredse med at besøge stedet. Han måtte finde sig i, at de frivillige og ledelse i kor roste ham for hans indsats, selv om alle vidste, at han ind imellem havde rasende travlt. Palle er også husvært for Egnsmuseet, og samarbejdet med de frivillige kører godt.

Forvalteren Arne

Arne har ansvaret for den såkaldte klimaskærm. Han konstaterede, at takket være de frivillige var Randbøldal-Museet den mest velholdte bygning i Vejle Kommune. Han havde planer om udskiftning af trædemøllen i Vandeeksperimentariet og forskellige andre forbedringer. Dette sker i samarbejde med Palle.

Steen Rosenvinge-Lundbye

Ny tid med Steen

Steen der har ansvaret for registreringen af genstandene i Egnsmuseet, men beskæftiger sig mest med udviklingen af Randbøldal-Museet. Han har også den utaknemmelige opgave at skulle skaffe fondspende til udførelse af de planer, der er undervejs.

Formidling ved Trine

Som en del af formidlingen kunne Trine præsentere forsamlingen for et 28 sideres program for årets sidste kvartal. Hertil en trefløjet brochure, som kun omhandler Randbøldal-Museet. Der er afsat penge til en professionel fotograf. Egtvedpigens dragt er snart færdig. Der bliver arbejdet på at skaffe penge til renovering af udstillingen ved Egtvedpigens grav.

Eventuelt

Peer Høgsberg foreslog, at træerne ud mod vejen blev tyndet ud, så man kan se museet fra vejen. Niels lovede at maile ejeren, Helge Howads telefonnummer og adresse til Ove, som vil kontakte Howard. Søren ville gerne vide, hvor Vandel befandt sig i museets planlægning. Ove svarede: "Vi er ikke nået så langt endnu, men vi ved, at foreningen passer godt på Egnsmuseet. Steen vil i nærmeste fremtid se på registreringen af Egnsmuseets genstande".

Lokalarkiv- og Museumsforening

Generalforsamling
onsdag den 20. november
klokken 18:00
på Vandel kro

Generalforsamlingen indledes med en rigtig dansk julefrokost med sild, stegte julesild, julekål, æg og rejer og andet godt. Pris for julefrokosten kr. 140,00, men så er der også kaffe/the og småkager.

Efter spisningen er der generalforsamling med følgende dagsorden:

Valg af dirigent.

Formandens beretning.

Aflæggelse af revideret regnskab.

Fastlæggelse af kontingent for det kommende år.

Valg af bestyrelsesmedlemmer og suppleanter, på valg til bestyrelsen er:

Bente Lykkegaard, Søren Pallesen og Peer Høgsberg

Alle modtager genvalg.

Revisorer og suppleant genvalgt sidste år.

Eventuelt.

Peer Høgsberg vil læse/fortælle historier - på jysk. Herefter vil Svend Aage Hansen følge op med et par fortællinger fra den gamle jagtjournal.

Ind imellem kan vi glæde os over at lytte til en lille koncert med Bente Lykkegaard på fløjte og fhv. skoleinspektør Regnar Larsen på violin.

Tilmelding senest mandag den 18. november til: Inger Schnedler, tlf. 75 88 50 23 eller N.M. Schaiffel-Nielsen, tlf. 75 88 35 53

Har du behov for transport, så sig det ved tilmeldingen, så finder bestyrelsen en løsning.

På bestyrelsens vegne

N.M. Schaiffel-Nielsen
Formand

Vel mødt

Randbøl Sogns Lokalarkiv- og Museumsforenings Bestyrelse:

Formand

N.M. Schaiffel-Nielsen.,
Ahornvej 2,
Randbøldal,
7183 Randbøl.

Tlf. 75 88 35 53

Mob. 20 33 56 25

Næstformand

Svend Aage Hansen,
Gl. Åstvej 14,
7184 Vandel.

Tlf. 75 88 54 04

E-mail:

sah.vandel@turbopost.dk

Kasserer

Søren Pallesen,
Gl. Stationsvej 34,
7184 Vandel.

Tlf. 75 88 55 01

E-mail. soren@net-info.dk

Sekretær

Bente Lykkegaard,
Rodalvej 50,
Randbøldal,
7183 Randbøl.

Tlf. 75 88 37 59

E-mail.: ben-

te.lykkegaard@skolekom.dk

Bestyrelsesmedlem

Peer Høgsberg,
Daldovervej 37C,
Randbøldal,
7183 Randbøl.

Tlf. 75 88 33 84

E-mail. ph@vingsted.dk

Redaktion:

N.M. Schaiffel-Nielsen (Ansvsh.)
Adresse: Ahornvej 2, Randbøldal,
7183 Randbøl.

Trykning: Billund Bogtrykkeri,
Højmarksvej 5, 7191 Billund.

Distribution: Kasserer Søren Pallesen. Se adr. ovenfor.